

Олена ФЕДОРЧУК

БІСЕРНИЙ ДЕКОР ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКОЇ НАРОДНОЇ НОШІ XX — початку XXI століття

Досліджується бісерний декор західноподільської народної ноші XX — початку XXI століття. Автор виокремлює другий (перша половина XX ст.) та третій (середина XX ст. — початок XXI ст.) етапи розвитку української традиції художніх виробів з бісеру. Проводиться порівняльний художній аналіз творів досліджуваних періодів. Розглядаються основні тенденції сучасних мистецьких процесів.

Ключові слова: бісер, прикраса, бісерний декор, одяг, Західне Поділля.

Бісерний декор західноподільської ноші є складовою української народної традиції художніх виробів з бісеру. Раніше було виокремлено три етапи розвитку цієї традиції. А саме, XIX ст., перша половина XX ст., друга половина XX — початок XXI століття [45, с. 111]. Кожен з етапів характерний певним рівнем технології, а також типологічними і художньо-композиційними особливостями бісерних творів, ключову частку яких і досі складають компоненти ансамблю народного одягу.

Усі три етапи добре простежуються у творчості народних майстрів Північної Буковини, Західного Поділля та Покуття — історико-етнографічних районів, які складають найдавніший ареал мистецтва народних бісерних виробів в Україні [45, с. 104]. Понад двоохсотлітній розвиток традиції бісерних виробів на одних і тих самих теренах вказує на соціокультурний феномен, що має не випадковий характер і заслуговує на ґрунтовне дослідження.

В опублікованих статтях вже було проаналізовано поетапний розвиток традиції бісерного декору народного одягу Північної Буковини [46; 47; 48]. Також запропоновано авторське бачення першого етапу західноподільської традиції [49].

Мета статті — сформувати авторську концепцію другого та третього етапів західноподільської етно-мистецької традиції бісерного оздоблення народного одягу.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що бісерний декор ансамблю західноподільського народного одягу XX — початку XXI ст. досі не був предметом окремої мистецтвознавчої праці. Окрім того, у рамках статті вперше публікуються результати польових матеріалів, зібраних авторкою на теренах Тернопільщини у 2011 році.

Актуальність роботи виявляється у її затребуваному прикладному значенні: здобуті результати сприятимуть фаховому відродженню автентичних традицій. Маємо на увазі те, що на етапі сучасного розвитку народної традиції продукується багато аматорських виробів, що не мають мистецької цінності. Однією з вагомих причин такого стану є занепад мистецтва бісерних виробів, що майже повсюдно спостерігався у 1950—1980-х рр., коли перестало функціонувати багато осередків народної творчості і традиційний досвід зазнав серйозних втрат.

Фрагментарні відомості, що стосуються бісерних компонентів народного одягу Західного Поділля XX ст., подавали Софоній Колтатів [40, с. 62], Ва-

Іл. 1. Світлина святково вбраної дівчини. Початок ХХ ст., Борщівський повіт. ІН НАНУ ІФБ 11403

Іл. 2. Парубочий капелюх з герданом. Початок ХХ ст., с. Винятинці Заліщицького р-ну Тернопільського обл. Приватна власність Василя Найдю (Медісон, Нью-Джерсі, США)

силь Скоропад [43, с. 72], Антін Будзан [37], Катерина Матейко [41, с. 140], Галина Стельмацук [44, іл. 173, 174, 193], Людмила Булгакова [38, с. 38, 166], Ганна Врочинська [39, с. 83, 86, 91—93] та ін. Деяку інформацію можна розшукати у кількох попередніх авторських публікаціях [50; 51; 52].

Артефакти ХХ — початку ХХІ ст. засвідчують існування відмінностей у типології та композиційному вирішенні бісерних компонентів народного одягу південної (більша частина Чортківського, Борщівський і Заліщицький р-ни) та північної (Підволочиський, Тернопільський, Козівський, Підгаєцький, Монастириський, Бучацький, Тербовлянський, Гусятинський р-ни і фрагмент північної частини Чортківського р-ну Тернопільської обл.) зони Західного Поділля. Сто-

совно технології спостерігаємо її універсальну природу: для створення бісерних виробів народні майстри практикували техніки нанизування, ткання та вишивання. Щоправда, відсоток виконаних тією чи іншою технікою творів у різний час був різним.

Перша половина ХХ століття (другий етап традиції)

На початку ХХ ст. кількість одночасно вживаних різнотипних оздоб в ансамблі народного одягу досягла свого піку. Значна їх частка була представлена **накладними прикрасами** з бісеру.

Світлина, що фіксує святкову ношу заможних подільнян початку — середини ХХ ст., засвідчують традиційне використання численних (до кількох десятків) разків природного коралу, які нерідко закривали усі груди. Поряд з кораловими намистами одягали й разки різнобарвних скляних намистин, що продовжували бути доступною та звичною прикрасою усіх українок. Намиста з коралів і скла носили в ансамблі з бісерними оздобами.

Як засвідчують світлина 1930-х рр., гердани та селянки одягали зверху усіх прикрас [7]. Таке розміщення забезпечувало багатобарвним орнаментальним бісерним творам композиційне лідерство й передбачало для них роль декоративного акценту. Іл. 1.

У південній зоні Західного Поділля надалі широко вживаними були нашійні мониста з бісеру. Численні разки дрібних темно-синіх, темно-зелених та чорних кораликів чіпляли на шию, розташовуючи одноколірні пасма одне над іншим. Нижче монист одягали орнаментальні бісерні прикраси — гердани та селянки.

Повсюдно популярною оздобою залишався стрічковий гердан, який носили на шії, грудях, а дівчата також — на голові. Найширшими були бісерні стрічки, які виготовляли для шії, відомі в Монастириському районі під назвою «шлейка». А от «гердани» для голови зазвичай робили значно вужчими¹.

У селах Борщівського р-ну як оздоба голови широко знаною була «аксамітка». Викроєну із щільної чорної, переважно оксамитової тканини, відносно широку (до 4 см) пов'язку декорували бісерною стрічкою, або вишивкою, виконаною безпосередньо на оксамиті з бісеру, дрібних дугих намистин, леліток [43, с. 72].

¹ ПМА. Записано 10 червня 2011 р. у с. Губині Монастириського р-ну Тернопільської обл. від Ціник Марини Іванівни, 1933 р. н.

У північних районах Західного Поділля дівчина клала на волосся неширокий «гердан» або «кўпки» («кўпочки»). Останні мали вигляд нашитих на стрічку картонних колечок, декорованих різнобарвними вовняними нитками, намистинами, склярусом, лелітками [22].

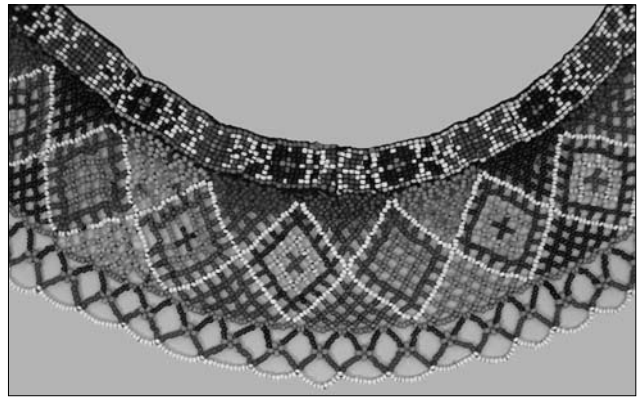
На півдні Західного Поділля бісерними плетінками традиційно оздоблювали головні убори чоловіків. На початку ХХ ст. святковий капелюх тутешнього парубка нерідко налічував до п'яти стрічкових герданів, які закривали більшу половину високої тулії [8]. Капелюх могли оздоблювати й одним широким герданом, що майже повністю огортав високу тулію парубочого убору. Іл. 2.

Коштовною жіночою оздобою вважався нагрудний стрічковий гердан, підшитий одним або кількома рядами монет². До популярних жіночих прикрас належав також стрічковий гердан з підвісками («гердан», «шлейка»), який носили близько шиї. Така західноподільська оздоба характеризувалася довгими підвісками, у вигляді прямовисного переважно різноколірного «дощику». Поширенню стрічкового гердана з підвісками сприяла доступність тонких фабричних ниток, які стали витісняти з практики західноподільських майстрів кінську волосінь. М'яка нитка забезпечувала підвіскам необхідну пластичність. Серед артефактів зустрічаються стрічкові гердани, нашиті на тасьму, низом якої дошиті підвіски з бісеру, склярусу або подовгастих дугтих намистин [24]. М'яко звисаючи, довгі рухомі підвіски збагачували декоративну структуру прикраси, додавали загальній композиції динамічності. Іл. 3. Захоплення західних подолянок рухливим блиском звисаючих різнобарвних подовгастих намистин знайшло вияв у появі оздоб у вигляді вузької тасьми (без гердана) з підшитими до неї склярусними підвісками [29]. У с. Гермаківка Борщівського р-ну Тернопільської обл. така прикраса побутувала під назвою «шлярка»³.

На усіх теренах Західного Поділля знаним був кутовий гердан. Прикрасу виконували з однієї довгої нализаної стрічки, яку складали кутом, фіксуєчи ламану форму ниткою [50, іл. 33]. Або виготовляли з двох

Іл. 3. Стрічковий гердан з підвісками. Бісер, нитки, нанизання, набириння в разки. Середина ХХ ст., Борщівський р-н Тернопільської обл. Приватна збірка Ольги Колодій (Філадельфія, США)

Іл. 4. Криза. Бісер, нитки, тканиня, нанизання. Фрагмент. Перша половина ХХ ст., с. Городниця Гусатинського р-ну Тернопільської обл. МЕХП, ЕП-22280

окремих тканих стрічок з гострокутними краями, зшиваючи які отримували прикрасу потрібної (заломленої) форми. Кутовий гердан могли доповнювали однією чи декількома монетами або образком [16].

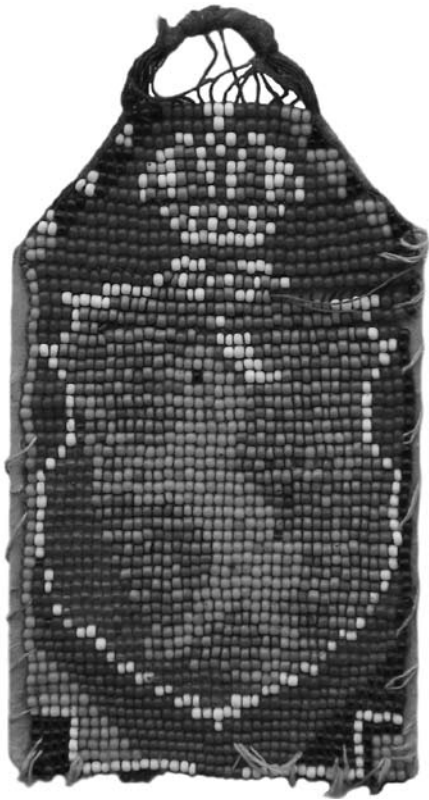
Окрему групу західноподільських прикрас становили різнотипні селянки, відомі у багатьох селах як «шлейки». Найбільше у музеях збереглося однодільних селянок [26]. На світлинах 1930—1940-х рр. нерідко натрапляємо також на зубчасту селянку [27], яку в с. Горошова Борщівського р-ну невідомо чому називали «канадою»⁴.

Поодинокі джерела вказують на те, що у першій половині ХХ ст. народну ношу Західного Поділля звеселяла дводільна селянка — прикраса, що є перехідним типом між однодільною селянкою та кризою [28]. Більше інформації маємо про західноподільську кризу. Така оздоба поступалася розмірами, але відзначалася не меншою художньою виразністю, аніж однотипна

² ПМА. Записано 14 червня 2011 р. у с. Монастирку Борщівського р-ну Тернопільської обл. від Піхлик Василини Петрівни, 1927 р. н.

³ ПМА. Записано 15 червня 2011 р. у с. Гермаківці Борщівського р-ну Тернопільської обл. від Дикої Ганни Онуфріївни, 1956 р. н.

⁴ ПМА. Записано 16 червня 2011 р. від Яремій Уляни Яківни, 1973 р. н., уродженки с. Горошової Борщівського р-ну, наукового співробітника Борщівського краєзнавчого музею.

Іл. 5. Котильон. Бісер, нитки, ткания. 1930-ті рр., м. Бучач Тернопільської обл. Бучацький краєзнавчий музей. Експозиція

оздоба лемків та бойків [53, с. 54—55]. Іл. 4. У 1920—1940-х рр., використовуючи склярус та бісер, багато де на Західній Україні виготовляли дуже схожі між собою кризи у вигляді широких спадаючих на плечі круглих комірів з розрідженим сітчастим плетивом, на якому могли komponувати лише маловиразні великі ромби та зигзаги. Не дивно, що мода на такі орнаментально збіднені прикраси була, як свідчать світлини, хоча й повсюдною проте нетривалою [9].

Упродовж першої половини ХХ ст. у деяких північних та південних селах та містечках Західного Поділля побутував котильон — бісерний виріб у вигляді п'ятикутника (прямокутника з дашком угорі) [23; 1]. Котильон переважно виготовляла дівчина у подарунок парубку. Але відомі й інші мотивації такої прикраси. Зокрема, в експозиції краєзнавчого музею м. Бучача знаходиться експонат із зображенням лева у короні. Підпис під котильоном повідомляє, що у 1930-х рр. він був емблемою Бучацьких фестин. Іл. 5.

До сьогодні бісерний котильон пам'ятають у селах південної зони Західного Поділля. Зокрема мешканка с. Вербівка Борщівського р-ну перекон-

ливо повідомила, що таку парубочу прикрасу перед війною кожна дівчина робила своєму хлопцеві⁵. У с. Горошова Борщівського р-ну власноруч виготовлену оздобу дівчина дарувала хлопцеві, запрошуючи до танцю. Прикраса мала витканий з бісеру декор із зображенням квітки. Чіпляючи хлопцеві на груди котильон, зверху нього дівчина прикріплювала ще й живу квітку⁶.

Ближче до середини ХХ ст. поширення набула краватка. Після Першої світової війни така прикраса чоловічого одягу зустрічалася на теренах Борщівського, Заліщицького, Гусятинського, Збаразького, Підволочиського та Монастириського р-нів Тернопільської обл. [37, с. 82]. Найчастіше західноподільські майстрині створювали свої краватки з домотканої або купованої тканини й оздоблювали вишивкою нитками та менше — бісером. Вкрай рідко зустрічалися краватки, виконані у техніці нанизання та бісерного ткання⁷.

Відкритим залишається питання щодо побутування у західноподільських селах розеткового гердану — прикраси дуже популярної на Буковині. Гіпотетично уживання розеткового гердану могло спостерігатися у прикордонній з Буковиною південній зоні. Водночас підтвердженень цьому поки не знаходимо.

Південною зоною обмежувався ареал трясунків — давньої чоловічої оздобы, якою (одночасно з герданами та перами) декорували святкові парубочі капелюхи. Артефакти та світлини першої половини ХХ ст. фіксують варіативне багатство таких прикрас, що в окремих селах набували вигляду розкішного букету, доповненого вовняними китицями та штучними квітами [10].

Упродовж першої половини ХХ ст. поряд із зростанням чисельності типів накладних оздоб, спостері-

⁵ ПМА. Записано 15 червня 2011 р. у с. Вербівці Борщівського р-ну Тернопільської обл. від Грицюк Анни Семівни, 1926 р. н.

⁶ ПМА. Записано 16 червня 2011 р. від Яремій Уляни Яківни, 1973 р. н., уродженки с. Горошової Борщівського р-ну, наукового співробітника Борщівського краєзнавчого музею.

⁷ ПМА. Записано 10 червня 2011 р. у с. Губові Монастириського р-ну Тернопільської обл. від Ціник Марини Іванівни, 1933 р. н.; Записано 14 червня 2011 р. у с. Касперівцях Заліщицького р-ну Тернопільської обл. від Швидковської Килини Іванівни, 1936 р. н., мешканки с. Монастирок Борщівського р-ну Тернопільської обл.

Іл. 6. Гердан стрічковий для голови. Бісер, лелітки, нитки, тканиня, шиття. Фрагмент. Початок ХХ ст., с. Пилипче Борщівського р-ну. НМНАПУ, НД-18973

галося, хоча й не всюди однаково стрімко, збагачення їхнього стилістичного та колористичного розмаїття.

Зокрема, у південних районах Тернопільщини майстрині виконували композиції, дуже близькі до тих, що панували у ХІХ столітті. Відомою залишалася практика перенанизування бісерних прикрас зі старої (пошкодженої) на нову кінську волосінь, коли зберігали технологію і орнаментику давнішого твору. До таких артефактів належать гердани, нанизані з дрібного венеційського бісеру прийомом «сіточка» зі стороною ромба чотири намистини, ажурне плетиво яких вирізняється увиразненими просвітами. У їхній орнаментиці продовжували побутувати мотиви лінійно-крапчастих геометричних форм [13].

В одному творі нерідко поєднували різні техніки (набирання в разки, нанизування, тканиня, шиття) та матеріали (бісер, дуті намистини, лелітки). Зокрема у Борщівському та Заліщицькому р-нах Тернопільської обл. була мода на ткані стрічкові гердани, розшиті металевими лелітками [25]. Іл. 6.

Ще одним популярним у південних селах Західного Поділля прийомом декоративного викінчення твору було обшивання ткани з бісеру орнаментної стрічки дутими намистинами [36]. Орнаментика вишитих, нанизаних та тканих прикрас здебільшого мала чорне тло, на якому розміщувалися поліхромні геометричних форм лінійно-крапчасті мотиви (щонайбільше — ромб і хрест)⁸ [13]. Доволі рідкісними були ткані гердани з геометризованими формами фітоморфних мотивів, у колориті яких з'явилися відкриті відтінки жовтої, синьої, червоної та зеленої барви.

Значно швидше розвивалася стилістика та колористика у композиціях майстрів північної зони Західного Поділля. Художнім новаціям сприяло широке впровадження бісерного тканиня, придатного для створення ступінчато-геометризованих контурів [14]. Вже у 1920—1930-х рр. геометризованими

формами квіткових мотивів зарясніли бісерні прикраси Гусятинського, Буцацького та Монастирського р-нів [15]. Стали масово з'являтися композиції на білому тлі, у яких запанувала широка палітра відкритих та приглушених відтінків жовтої, оранжевої, червоної, синьої та зеленої барви [16]. Іл. 7.

До майстерних пам'яток відноситься криза зі с. Городниця Гусятинського р-ну Тернопільської обл., виконуючи яку майстриня застосувала техніки тканиня та нанизування й використала бісер яскравих барв [17]. У декорі прикраси поєднано геометризовані та геометричні форми мотивів: завітчаної галузки (нашийна стрічкова частина) та великого ромба з променями (комірець). Подільській майстрині вдалося уміло застосувати найвідоміші у народній творчості засоби (технічна структура, контрастність, ажурність, графічність, пластичність) та прийоми (ритм, симетрія, асиметрія, динаміка, статика) художньої виразності. (Див. іл. 4).

У першій половині ХХ ст. продовжували широко побутувати декоровані бісером дівочі **головні убори**: чільце та весільний вінок.

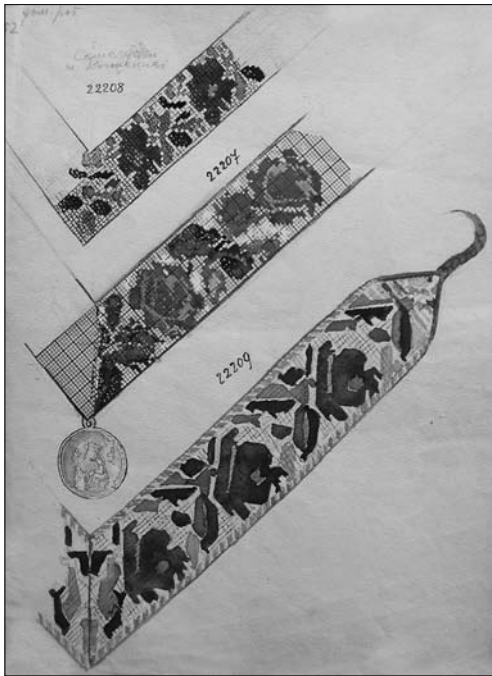
Чільце мало вигляд довгого (відповідного об'єму голови) та широкого стрічкового гердану з підвісками або й без них. Іноді художньо-виразну орнаментику чільця-гердану доповнювали декором із великих намистин, леліток, вовняних кутасиків.

Чільце традиційно використовували як складову збірного весільного вінка молодої та її дружок. Чільце молодої зазвичай мало вигляд широкого стрічкового гердану з підвісками. У с. Монастирок Борщівського р-ну воно носило назву «гердан з пацьорками». «Пацьорки» (підвіски) набирали з бісеру червоного кольору. Чільце дружки підвісок не мало⁹.

Окрім чільця до складу збірного весільного вінка молодої та її дружок входили по-різному виконані вузькі та широкі стрічкові гердани («гердани»,

⁸ ПМА. Записано 15 червня 2011 р. у с. Вербівці Борщівського р-ну Тернопільської обл. від Сафроняк Стефанії Прокопівни, 1927 р. н.

⁹ ПМА. Записано 14 червня 2011 р. у с. Монастирку Борщівського р-ну Тернопільської обл. від Піхлик Василини Петрівни, 1927 р. н.

Іл. 7. Олена Кульчицька. Акварельні замальовки кутових герданів зі с. Самолусківці Гусятинського р-ну Тернопільської обл. МЕХП, ЕП-83631

Іл. 8. Олена Кульчицька. Акварельна замальовка весільного вінка зі с. Вільховець Борщівського р-ну Тернопільської обл. 1938 р. МЕХП, ЕП-83439

«аксамітки», «увиванчики», «к'юпочки» тощо), декоровані нитками та бісером прикраси скроневої частини («завушники»), одноколірні («ст'ончки») і орнаментовані («бінди») стрічки. Стрічкові герда-

ни накладали вище чільця один близько одного, а «ст'ончки» та «бінди» кріпили так, щоб вони спадали барвистими потоками з убору голови на спину. Увінчували убір пишним вінком з барвінку.

Повністю укомплектовані весільні вінки з південної зони Західного Поділля представлені у двох музеях України — в УЦНК «МІГ» та у МЕХП ІН НАНУ [18]. Автентичною красою вирізняється убір молодії зі с. Вільховець Борщівського р-ну Тернопільської обл. із фондів МЕХП. Чільце, стрічкові гердани та «завушники» виконані різними техніками: вишивання, нанизування та ткання. Кожна із технік уможлиблює створення відмінних за стилістикою композицій, що істотно збагачує декоративну структуру твору [50, іл. 26].

У 1938 р. подібний до експонату МЕХП весільний вінок із с. Вільховець Борщівського р-ну замальовала Олена Кульчицька [19]. Завдяки малюнку художниці-етнографа можемо роздивитися весільний вінок, що ймовірно належав дружці, бо чільце без підвісок. Іл. 8.

Цінну інформацію про весільні вінки Борщівського р-ну Тернопільської обл. фіксують світлини 1920—1930-х років [11]. Маємо додаткові докази побутування весільного вінка молодії, відмінною рисою якого є чільце з підвісками, що сягають брів. У дружок на усіх світлинах чоло відкрите — чільце без підвісок. Увінчують убори молодії та дружки високі барвінкові вінки. Іл. 9.

Від початку ХХ ст. бісерні матеріали стали все ширше входити у вишивку одягу.

Зокрема, складовою жіночої та чоловічої носії південної зони Західного Поділля на початку століття залишалася *сорочка*, у якій вишитий нитками орнамент доповнювався вишивкою бісером, склярусом, дутими намистинами, лелітками [38, с. 38]. Декор з намистинок та леліток мав аплікативний характер — майстрині накладали рослинні мотиви довільними стібами зверху витонченої надзвичайно трудомісткої вишивки нитками [20]. Правдоподібно, що більшість таких «подвійних» вишивок виконувалася в різний час та, можливо, різними майстринями. Іл. 10.

У Борщівському та Заліщицькому р-нах надалі побутували сорочки, вишиті одночасно нитками та бісером. Блискучий часто кришталевो-прозорий бісер вкраплювали у поле вишитого м'якими різнобарвними нитками мотиву, наповнюючи у такий спо-

сіб декор сорочки контрастними нюансами та різнофактурними ефектами [21].

У 1920-х рр. з'явилися сорочки, у яких дрібнозернистий узір, вишитий головно чорними нитками, перемежували орнаментальними смугами, вишитими різнобарвним бісером. Вишивку нитками виконували стібами «хрестик», «колодочки», «штапівка», «набирування» тощо, а вишивку бісером — «півхрестиком». Іл. 11. Упродовж 1930—1950-х рр. органічне поєднання вишивки нитками та бісером набуло подальшого розвитку. Борщівські та залищицькі вишивальниці почали творити якісно нові композиції, позбавляючись чорного тла та сміливо оперуючи палітрою відкритих кольорів [30].

У північних районах Західного Поділля протягом першої половини ХХ ст. декоровані бісерними матеріалами сорочки не побутували.

Зате у 1920—1930-х рр. повсюдно знаним компонентом народної жіночої ноші став декорований бісером та склярусом *нагрудний* (безрукавка) та *поясний* (фартушок, спідничка) *одяг*, який шили з оксамиту або іншої щільної тканини темних (переважно чорного) кольорів.

Особливої популярності така одіж набула у північній зоні Західного Поділля, де відчувалися впливи багатого на новаційні зрушення Опілля [53]. В осередках західноpodільської вишивки — м. Коропець Монастирського р-ну¹⁰, окремих селах Буцацького¹¹, Підгаєцького¹², Козівського [31], Тернопільського, Підволочиського, Гусятинського р-нів [32; 38, с. 166] — оздоблені бісером безрукавки та фартушки стали обов'язковою складовою святкового строю українських освітніх та спортивних товариств. Для прикладу, світлина 1938 р. із сімейного альбому мешканки с. Самолусківці Гусятинського р-ну закарбувала членів сільського осередку товариства «Луг», серед них 16 дівчат — всі у вишитих бісером безрукавках [54, с. 105].

¹⁰ ПМА. Записано 9 червня 2011 р. у смт. Коропець Монастирського р-ну Тернопільської обл. від Гаврилишин Володимира Петровича, 1946 р. н.

¹¹ ПМА. Записано 11 червня 2011 р. у с. Сокилець Буцацького р-ну від Пилипчук Марії Богданівни, 1968 р. н.; у с. Сновидів Буцацького р-ну від Пилипчук Марії Андріївни, 1931 р. н.; у с. Золотий Потік Буцацького р-ну від Іванів Лесі Матфеївни, 1963 р. н.

¹² ПМА. Записано 7 червня 2011 р. у с. Новосілка Підгаєцького р-ну від Цибульського Петра Михайловича, 1940 р. н.

Іл. 9. Світлина 1920—1930-х рр. Весілля у с. Більче Золоте Борщівського повіту. ІН НАНУ, ІФБ-11412

Іл. 10. Сорочка жіноча. Полотно, нитки, склярус, лелітки, вишивання. Фрагмент. 1931 р., с. Пищатинці Борщівського р-ну Тернопільської обл. БОКМ, ПЕ-946

Іл. 11. Сорочка жіноча. Полотно, нитки, бісер, вишивання. Фрагмент рукава. Перша половина ХХ ст., Борщівський р-н Тернопільської обл. Приватна збірка Петра та Ольги василюків

Іл. 12. Кусень О. Камізелька. Чорний оксамит, бісер, вишивання. Кінець 1930-х — 1940-ві рр., с. Олесино Козівського р-ну Тернопільської обл.

У той само час у південній зоні Західного Поділля оксамитові безрукавки мали лише поодинокі членкині товариств «Просвіти», «Січі» та «Лугу» [33]. Для Борщівського та Заліщицького р-нів традиційним залишалися кожушані «лейбики» без рукавів або з короткими (до ліктя) рукавами, які оздоблювали аплікацією та вишивкою нитками, не вживаючи бісер [38, с. 126].

Серед західноподільських оксамитових безрукавок широко зустрічався варіант короткого неприталеного горсета без фестонів («лапців»). Краї пілок могли обшивали невеличкими зубчиками, або ж залишали рівними. Вишиваючи, набирали на нитку відразу декілька бісерин або одну склярусну паличку. Стіби залежали від обрисів зображуваних елементів. Для виконання стебла використовували шиття «у прикріп», вишивання «стебнівкою» або «уперед голкою»; для мотиву у формі невеликої плями — найчастіше «вільну гладь». Поєднання різних прийомів (стібів) вишивання уможливило подальший розвиток стилістики. Якщо завдяки вишиванню «півхрестиком» (яке практикували у вишивці сорочок) створювали геометризовані форми мотивів, то завдяки поєднанню прийомів «стебнівка», «уперед голкою» та «вільна гладь» (які застосовували у декорі нагрудного та поясного вбрання) фітоморфна тематика доповнилася мотивами з ізоморфними обрисами.

У 1920-х рр. поширеним був горсет, у якому вузьким стрічковим орнаментом з мотивом гірлянди обрамляли лише поля та пройми виробу. У 1930-х рр. з появою довгокроєної безрукавки типу камізельки («жупан») декор став значно багатшим. На орнаментальному полі більшого розміру почали створювати композиції з крупнішими мотивами. Найбільший акцент робили на передніх пілках, вишиваючи тут розлогий асиметричний букет. На задній пілці камізельки часто розміщували мотив майже симетричного букету. До показових пам'яток відноситься камізелька зі с. Олесино Козівського району, вишита «стебнівкою» та «уперед голкою». Композиція ґрунтується на виразному контрасті форм і кольорів пластично прорисованих орнаментальних мотивів галузки та гірлянди. Іл. 12.

Специфічним декором виділялися безрукавки із сіл Гусятинського р-ну Тернопільської обл. Зокрема на передніх пілках, а іноді й спинці горсета та камізельки, місцеві майстрині окрім поширених мотивів галузки та букету часто вишивали мотив «дерева життя». Вишивання виконували різними стібами, використовуючи поряд із бісером багато склярусу [34].

Кроєні з оксамитової чи іншої щільної тканини фартушки («припинді», «фоти») та спідниці, що побутовали головно у північних районах Західного Поділля, прикрашали стрічковим орнаментом з мотивом завітчаної гірлянди [35].

У Борщівському районі модним компонентом святкової ноші першої половини ХХ ст. став тканий килимовою технікою вовняний фартушок — так звана «килимова запаска» [42, с. 1080]. У 1920—1930-х рр. на такому фартушку з'явилися бісерні френзелі [2]. Іноді вишивкою бісером, склярусом та лелітками дооздоблювали й «килимовий» орнамент взористого поля «запаски» [3].

Для вишивок кораликами прикметною стала широка палітра кольорів: білий, різні відтінки синього, жовтого, оранжевого, червоного та зеленого. Майстрині використовували чеський глянцевий бісер та глянцевий або дзеркальний склярус природних відтінків. Використання високоякісних чеських матеріалів було важливою передумовою естетичного вирішення творів.

Отже, у першій половині ХХ ст. ансамбль західноподільського народного одягу включав значне число раніше відомих та нових типів бісерних виробів. Зокрема у комплексі накладних прикрас жіно-

чого строю побутували стрічковий гердан, стрічковий гердан з підвісками, кутовий гердан, однодільна, зубчаста та дводільна селянки, криза. Серед оздоб чоловічої ноші відомими були трясунки, котильон та краватка. Святкову та обрядову дівочу ношу доповнювали декоровані бісером головні убори: чільце та збірний варіант весільного вінка. В ансамблі народного одягу південної зони побільшало жіночих та чоловічих сорочок, вишитих одночасно нитками та бісером.

Від 1920-х рр. у моду увійшли кроєні з оксамитової або іншої щільної тканини та оздоблені бісером безрукавка, фартушок і спідниця. Найбільше таких виробів побутувало у північній зоні.

Художньо-композиційні зміни проявлялися у розширенні кола мотивів головно завдяки появі фітоморфних графем з геометризваними (на накладних прикрасах) та пластично прорисованими (на компонентах нагрудного і поясного одягу) формами.

Змінився й колорит творів. Поліхромна, приглушена чорною барвою палітра творів наповнилася яскраво-світлими відтінками. Композиції на прикрасах та сорочках почали все частіше виконувати, замість на традиційно чорному, на білому тлі.

Творчість західноpodільських майстрів стала більш відкритою до зовнішніх впливів. Майстри північної зони активно засвоювали творчі новадії вишивальниць Опілля. Упродовж першої половини ХХ ст. з'явилося декороване бісером нагрудне та поясне вбрання.

Південна зона довше залишалася у тенетах архаїки. Але під впливом творчості буковинських майстрів і тут відбувалися еволюційні зрушення: бісерні матеріали стали наповнювати декор святкової сорочки.

Друга половина ХХ — початок ХХІ століття (третій етап традиції)

Бісерні вироби другої половини ХХ ст. майже не представлені у музейних колекціях. Досліджувати мистецькі процеси цього часу можна лише за усними повідомленнями та родинними фото, виявленими у ході експедицій. Самих пам'яток 1950—1970-х рр. в ареалі традиції, як і в музеях — обмаль.

Причина в тому, що впродовж 1950—1970-х рр. на більшості українських теренів традиція бісерного декору народного одягу перебувала у фазі реверберації (коливального згасання). Поступове нерівномірне згасання спричинили післявоєнна розруха, від-

сутність імпорту бісерних матеріалів, насаджування нових (неетнічних) стереотипів краси та інше.

До 1960-х рр. продовжували побутувати **накладні прикраси** довоєнного часу. Зокрема, добре знаним був стрічковий гердан, який вбирали на шию та голову. Гердан для голови часто нашивали на солом'яну плетінку, яка надавала виробу заокругленої форми та забезпечувала додаткову міцність. У с. Гермаківці Борщівського р-ну такі прикраси називали «виванчиками» (від слова «увивати»). «Виванчики» із солом'яною основою носили щодня¹³.

У 1950—1960 рр. у деяких селах Західного Поділля модною дівочою та жіночою оздобою залишався нашійний стрічковий гердан з підвісками [4]. Дещо рідше на шию убирали селянки: однодільну, зубчасту або кризу [5].

Окрім прикрас першої половини ХХ ст. побутувало незначне число творів, виконаних у 1950—1970-х роках¹⁴. Назагал таких виробів нам відомо дуже мало і ті мають спрощені та позбавлені автентичних ознак композиції. Серед артефактів третьої чверті ХХ ст. нанизана «сіточкою» однодільна селянка зі с. Гермаківка Борщівського р-ну Тернопільської обл. Композиція прикраси має чорне тло, на якому розкидані різнобарвні ромби з «віконцями». Виконуючи свій твір майстриня використала шестибарвну палітру, у якій поряд із зеленим, вишневим і сріблястим ужила й незвичні для Борщівщини лимонний та волошковий кольори¹⁵. Іл. 13.

Проголошення української державності актуалізувало народну творчість як важливий засіб самоідентифікації. У 1990-х рр. накладні прикраси з бісеру знову стали повсюдно модними. Їх виготовлення та використання набуло особливої популярності серед містян.

Більшість майстрів нового покоління не знайомі із західноpodільською народною традицією бісерних виробів. Художні ідеї вони часто черпають у періодичних виданнях або на Інтернет-сайтах, що пропо-

¹³ ПМА. Записано 15 червня 2011 р. у с. Гермаківці Борщівського р-ну Тернопільської обл. від Дикої Ганни Онуфріївни, 1956 р. н.

¹⁴ ПМА. Записано 10 червня 2011 р. у с. Гориглядах Монастирського р-ну Тернопільської обл. від Прокопчука Михайла Дмитровича, 1954 р. н.

¹⁵ ПМА. Зафіксовано 15 червня 2011 р. у с. Гермаківці Борщівського р-ну Тернопільської обл. у хаті Дикої Ганни Онуфріївни, 1956 р. н.

Іл. 13. Однодільна силянка. Третя чверть ХХ ст., с. Гермаківка Борщівського р-ну Тернопільської обл. Власність Дикої Г.О. (с. Гермаківка). ПМА за 2011 р.

нують модерні авторські креативи. Нетрадиційні прикраси уже знайшли свою благодатну нішу в ансамблі щоденного та святкового сучасного одягу.

Натрапити ж на нові версії автентичних оздоб проблематичніше. Ще важче знайти приклади їхнього застосування у сучасній обрядовості, зокрема весільному дійстві. І все ж реконструкція та подальший розвиток стилістики місцевих прикрас («герданів» та «дзумбалів») вже стали покликанням деяких майстринь сс. Горошова¹⁶, Дністрове Борщівського р-ну — традиційних осередків бісерного декору народного одягу [56].

Фаза реверберації негативно позначилася й на мистецтві виготовлення **головних уборів**, хоча традиція прикрашання дівочої голови чільцем та весільним вінком де-не-де зберігалася. Побутувати продовжували головні убори першої половини ХХ ст. [57]. Ще й сьогодні у с. Гермаківка Борщівського р-ну голову молоді убирають у збірний весільний вінок, до якого входять «кучері», обплетена барвінком «кіска», «аксамітка», «віночок з воску», «виванчики» та узорні стрічки «гарасівки». Значна частина таких компонентів має довоєнне походження¹⁷.

Зразково показовою є версія традиційного весілля у с. Дністрове Борщівського р-ну, представлена народним фольклорним аматорським колективом «Дністриани» (діє при будинку культури) та дитячим

фольклорно-етнографічним ансамблем «Дзумбалик» (діє при школі). Завдяки місцевим майстриням у своєму дійстві дністровчани поряд з давніми компонентами ансамблю святкового народного одягу почали використовувати й новітні «дзумбали» та збірні весільні вінки [55].

Ключовою ознакою третього етапу традиції художніх виробів з бісеру стало широке захоплення вишивкою бісерними матеріалами. У 1950—1960-х рр. у селах південної зони Західного Поділля не згасала вишивка нитками та бісером **натільного одягу**. В ужитку також з'явилися декоровані бісерними матеріалами сорочки, виконані вишивальницями Північної Буковини.

З кінця 1970-х рр. «буковинські» композиції перенеслися у творчість західноподільських майстринь. Для прикладу у с. Горошова Борщівського р-ну досі побутують лляні додільні тунікоподібні сорочки з вишитими та гачкованими (навколо горловини, низом рукавів, долом сорочки) бісером та січкою композиціями [6]. У 1990-х рр. поширення набула так звана «сорочка вінком» з мотивом схожої на півонію троянди (з'явилася на Заставнівщині у 1970-х рр.), яку сучасна молодь с. Горошова вважає автентичною носею. Готуючись до шлюбу горошівська дівчина замовляє «сорочку вінком» у місцевої майстрині¹⁸.

Від рубежу ХХ—ХХІ ст. новим об'єктом вишивання бісером стала пошита з білого шифону (чи аналогічної тканини) жіноча блузка. Для її декорування застосовують зразки вишивки, які продаються разом із бісерними матеріалами. Зокрема серед улюблених композицій, донедавна нетрадиційних для Західного Поділля, найчастіше зустрічаємо мотив невеличкого букетика троянд¹⁹.

Від початку ХХІ ст. цікавість до вишитих бісером сорочок та блузок наростає у селах Підгаєцького, Буцацького, Гусятинського, Заліщицького, Борщівського р-нів. Досить широко таку одіж використовують як компонент весільного ансамблю, до якого також входять вишиті бісерними матеріа-

¹⁶ ПМА. Записано 16 червня 2011 р. від Яремій Уляни Яківни, 1973 р. н., уродженки с. Горошова Борщівського р-ну, наукового співробітника Борщівського краєзнавчого музею.

¹⁷ ПМА. Записано 15 червня 2011 р. у с. Гермаківці Борщівського р-ну Тернопільської обл. від Дикої Ганни Онуфріївни, 1956 р. н.

¹⁸ ПМА. Записано 16 червня 2011 р. від Яремій Уляни Яківни, 1973 р. н., уродженки с. Горошова Борщівського р-ну, наукового співробітника Борщівського краєзнавчого музею.

¹⁹ ПМА. Зафіксовано 11 червня 2011 р. у с. Сновидові Буцацького р-ну Тернопільської обл. від Вуїв Марії Василівни, 1935 р. н.

лами **нагрудний** (горсет, камізелька) та **поясний** (спідниця, опинка, фартух) одяг.

Модні у довоєнний час декоровані бісерними матеріалами безрукавки та компоненти поясного одягу продовжували з'являтися також у 1950—1960-х рр. Зазвичай вишиті на них композиції втворювали довоєнним. Зокрема, камізельки з оксамиту («машейстеру»), вишиті бісером та склярусом, у 1960-х рр. побутували у с. Новосілка Підгаєцького р-ну. За свідченням респондентів, «село було співуче. Дівчата виступали і мали дуже багато вишитих безрукавок». У селі була кравчиня, яка шила таку одяг, та декілька майстринь, які вишивали бісерними матеріалами («коральками») ²⁰. Тогочасна камізелька, виконана Євдокією Гречкосій (1923—1996 рр.), декорована мотивом розлого букету, вишитого різнобарвним дзеркальним склярусом без бісеру (якого у майстрині, правдоподібно, не було). І хоча використання самого лише склярусу звузило виражальні можливості, досвідченій майстрині все ж вдалося створити чотири графічні варіанти квіткових мотивів, уміло використавши семибарвну палітру. Іл. 14.

У 1960-х рр. відродилася і продовжила розвиватися довоєнна творчість майстринь с. Самолусківці Гусятинського р-ну [54]. У 1960—1970-х рр. відомою сільською майстринею була Марія Лахман (1915—? рр.), роботи якої стали взірцем для молодших самолусківчанок. У 1980-х рр. тут з'явилася когорта молодших майстринь [54, с. 107].

Художній почерк майстринь другої половини ХХ ст. зі с. Самолусківці демонструють камізельки з оксамиту («байбараки з машестру»), спідниці та фартушки, вишиті головню бісером та у меншій частці — склярусом. У декорі панують мотиви квіткових гірлянд (краєм безрукавок, подолом поясного одягу) та завітчаних галузок (на передніх пілках безрукавок). Упізнаними елементами цих мотивів є так звані «часничкі» (найбільші квіткові розети з гостроконечними пелюстками), «канвалії» (білі гронаподібні квітки), «братчики» (пелюстки у два кольори), «ружиці», «тюліпани», «пупляшки» [54, с. 107]. У 1970—1980-ті рр. с. Самолусківці залишалося чи не єдиним осередком вишивки оксамитових безрукавок на Тернопільщині.

²⁰ ПМА. Записано 7 червня 2011 р. у с. Новосілка Підгаєцького р-ну Тернопільської обл. від Чистуха Михайла Олексійовича, 1947 р. н.

Іл. 14. Гречкосій Є.Ю. Камізелька. Чорний оксамит, склярус, лелітки, вишивання, шиття. 1960-ті рр., с. Новосілка Підгаєцького р-ну Тернопільської обл. ПМА за 2011 р.

Масове відродження народних традицій, що почалося у 1990-х рр., частково завдячує запровадженням обласною та районними держадміністраціями фестивалів художньої творчості. Для прикладу, з ініціати-ви Борщівської райдержадміністрації й при підтримці працівників Борщівського краєзнавчого музею у дні Різдвяних свят проводиться фестиваль «Маланка», навесні відбуваються фестивалі гаївок, на початку осені — свято вишиванки ²¹. Обов'язковий елемент фестивалів — давня та сучасна народна ноша.

На жаль, спроби західноподільських майстринь відродити народний одяг часто мають аматорську природу й рідко опираються на місцеву традицію. Приміром, у с. Космирин Буцацького р-ну Тернопільської обл., де у роки Другої світової війни проходив фронт, вишитих бісером довоєнних безрукавок як також прикрас з бісеру не збереглося ²². «Костюми» з камізельками («горсеками») та фартушками («припиндами») стали знову з'являтися лише у 1990-х роках. Нові вишиті бісерними матеріалами композиції із невизначених галузок, вибудованих з однорідних нескладних еле-

²¹ ПМА. Записано 16 червня 2011 р. від Яремій Уляни Яківни, 1973 р. н., уродженки с. Горошова Борщівського р-ну, наукового співробітника Борщівського краєзнавчого музею

²² ПМА. Записано 9 червня 2011 р. у с. Космирині Буцацького р-ну Тернопільської обл. від Луцької Ганни Степанівни, 1936 р. н.

Іл. 15. Дівчина у вишитому бісером оксамитовому костюмі (камізька та опинка). 2006 р., с. Садки Заліщицького р-ну Тернопільської обл. ПМА за 2011 р.

ментів, характеризувалися скупістю художньої мови, спричиненою відсутністю досвіду. Подальший розвиток вишивання бісерними матеріалами мав би привести до появи декору з вишуканими багатоелементними мотивами. Проте вже з 2000-х рр. для оздоблення святкових камізьок та фартушків майстрині с. Космирин стали використовувати не трудомісткі в роботі яскраво-строкаті пластикові округлі та фігурні (у вигляді квіткових розет та листочків) блискітки («блискавки»)²³. Надміру пістряві матеріали внесли в декор одягу мішурний блиск і тим самим його здешили й примітивізували. Негативній тенденції сприяло сценічне використання космиринських костюмів²⁴. Замість народного одягу у селі прижився спрощений варіант костюму-інтерпретації.

Значно перспективнішою є творчість сучасних вишивальниць із сс. Миколаївка, Возилів, Сновидів

²³ ПМА. Записано 9 червня 2011 р. у с. Космирині Бучацького р-ну Тернопільської обл. від Гащук Ганни, 1952 р. н.

²⁴ ПМА. Записано 9 червня 2011 р. у с. Космирині Бучацького р-ну Тернопільської обл. від Ролі Марії Іванівни, 1960 р. н.

Бучацького р-ну та сс. Садки, Бедриківці Заліщицького р-ну Тернопільської обл. Іл. 15. Тут вишиті бісерними матеріалами оксамитові жіночі костюми функціонують в обряді сучасного весілля. Молода одягає оздоблений бісером костюм до шлюбу. На другий день весілля вона перевдягається у білу весільну сукню та білий «вельон» — весільний одяг, що з'явився як чужорідна новація в українській обрядовості у середині ХХ ст. і вже до 1980-х рр. став інновацією (узвичаєною новацією)²⁵.

Сучасні фітоморфні композиції з ізоморфними (уподібненими до природних) обрисами на оксамитових безрукавках, опинках та спідницях у сс. Миколаївка, Возилів, Сновидів Садки та Бедриківці створюють самі майстрині не використовуючи друкованих схем. Спершу, на викроєних деталях одягу, без попереднього прорисовування, вишивають найбільші з квіткових мотивів, потім дрібніші квіти й пуп'янки, насамкінець сполучають квіткові мотиви галузками з листками. Серед матеріалів використовують бісер та склярус. З прийомів вишивання надають перевагу вільній гладі. Центральними є мотиви багатопелюсткових (8—12) квітів-розет із строкатими серцевинками у вигляді сонечка або паростка. Палітра сучасних композицій поряд із традиційними насиченими контрастними кольорами гармонійно поєднує м'які пастельні барви, що з'явилися завдяки використанню намистинок крейдяного та алебастрового гатунків. Іл. 16.

Зовсім іншу стилістику мають «горботки» (опинки) та пояси зі с. Горошова Борщівського р-ну, які носять в ансамблі з так само вишитою бісерними матеріалами тунікоподібною сорочкою. За художньо-стилістичними ознаками місцеві «горботки» тяжіють до аналогічних творів буковинських майстрів. Наприкінці ХХ ст. у їхній орнаменті переважали вигадливі рослинні мотиви пластичних форм. Від 2010-х рр. модними стали квіткові розети з геометризованими обрисами.

Активне відродження і продовження народних традицій знайшло вияв у появі та одночасному побутуванні на Тернопільщині двох основних типів народної ноші. Один із них домінує у північних районах Західного Поділля: включає вишиті бісером шифонову блузку та оксамитові безрукавку й опинку

²⁵ ПМА. Записано 11 червня 2011 р. у с. Сновидів Бучацького р-ну Тернопільської обл. від Вуїв Марії Василівни, 1935 р. н.

(або спідницю); інший — панує у південних районах Західного Поділля: складається з вишитих бісером полотняної тунікоподібної сорочки і вовняної опинки (або спідниці).

У побуті можна зустріти також різнотипну одіж, яку продають на Коломийському та Чернівецькому базарах вишивальниці Івано-Франківщини і Чернівецьчини. Передбачаємо, що найближчим часом на працювання народних майстрів сусідніх із Тернопільщиною областей вплинуть на творчість місцевих вишивальниць, зокрема спонукають поширення професійно кроєного одягу, декорованого надзвичайно різною за композиційним вирішенням вишивкою бісерними матеріалами.

Отже, універсальними ознаками другого етапу української традиції бісерних виробів (перша половина ХХ ст.) стали технологічний поступ, щонайбільше пов'язаний із адаптацією до бісерних матеріалів окремих прийомів вишивання; поява нових типів накладних прикрас та декорованого бісером натільного, нагрудного й поясного одягу; широке впровадження нових, головню фітоморфних, композицій.

Для Західного Поділля провідною технікою виконання накладних прикрас залишалося нанизування у спосіб на декілька ниток. Широко застосовувалося нанизування прийомом «сіточка» зі стороною ромба чотири намистини, при якому ажурне плетиво увиразнювали ажурні просвіти. Частину бісерних прикрас та уборів голови, створювали у техніці ткання та вишивання, на основі яких стали упродовжувати рослинні композиції з геометризованими та пластично прорисованими контурами. Поступових змін, щонайбільше у північній зоні, зазнала кольорова палітра орнаментики: композиції з тлом чорного кольору, який приглушував кольори мотивів, змінилися на композиції з білим тлом, барви яких зазвучали по-особливому святково.

У південній зоні Західного Поділля побутовали сорочки, які вишивали одночасно нитками та бісерними матеріалами. На рубежі ХІХ—ХХ ст. бісер використовували лише для увиразнення деяких вишитих нитками мотивів. А вже у перші десятиліття ХХ ст. стали з'являтися сорочки із композиціями, у яких органічно поєднувалися орнаментальні смуги, окремо вишиті нитками й бісером. Перші спроби декорування сорочок бісером виконували шиттям «у прикріп» або вишиванням «вільним сті-

Іл. 16. Опинка «плахта». Вишневий оксамит, бісер, вишивання. 2006 р., с. Садки Заліщицького р-ну Тернопільської обл. ПМА за 2011 р.

бом». У ХХ ст. майстрині перейшли на «півхрестиковий стіб».

У північній та, значно менше, у південній зоні Західного Поділля від 1920-х рр. почали з'являтися пошиті з оксамиту компоненти нагрудного та поясного одягу, декоровані самими лише бісерними матеріалами. Вишивання здійснювали прийомами «стебнівка», «уперед голкою» та «вільна гладь». Упродовж першої половини ХХ ст. у декорі сорочок, безрукавок та компонентів поясного вбрання панівними стали пластично прорисовані фітоморфні орнаменти, виконані з бісеру відкритих барв.

Третій етап (середина ХХ — початок ХХІ ст.) традиції бісерного оздоблення народного одягу, який триває в Україні й сьогодні, характеризується подальшим розвоєм технології, типології, пануванням широкого кола орнаментальних схем і мотивів. Важливою ознакою є поява великої плеяди народних майстрів, що живуть та працюють у містах для містян.

Упродовж 1960—1980-х рр. мистецтво бісерних виробів пережило фазу реверберації, коли мистецтво бісерних виробів продовжувало еволюціонувати в поодиноких селах.

Нове широке зацікавлення бісером як матеріалом декорування компонентів народної ноші розпочалося лише у 1990-х рр. Відтоді кількість прихильників мистецтва бісерних виробів щорік зростає, що є важливою передумовою подальшого розвитку традиції художніх виробів з бісеру в Україні.

Упродовж 1990—2010-х рр. об'єктом найбільших творчих зацікавлень стали декоровані бісером компоненти вбрання. Зокрема, у ряді сіл вишита бі-

серними матеріалами народна ноша стала модним атрибутом весільної обрядовості.

Нова хвиля зацікавлення мистецтвом бісерних виробів супроводжується низкою технологічних нововведень. Майстрині почали використовувати нові, невідомі раніше тканини, ґатунки й кольори бісеру, січки, склярусу. Відбулися зміни у крої одягу — його стали шити з виточками, моделюючи по фігурі.

Зміни в технології сприяють стилістичним новаціям. У сучасному сільському та міському середовищі одночасно функціонують різні за ступенем наближеності до народних стереотипів типи ансамблів вбрання: народна ноша, костюм-реконструкція, костюм-стилізація. Водночас навіть повністю орієнтований на етномистецьку традицію тип «народна ноша» вирізняється повним спектром новацій: крій, матеріали, стилістичне вирішення декору, палітра кольорів.

Дослідження підтверджує, що народна традиція — це художня система, яка перебуває у постійному розвитку.

Умовні скорочення

БОККМ — Борщівський обласний комунальний краєзнавчий музей (м. Борщів Тернопільської обл.)

ІН НАНУ — Інститут народознавства Національної академії наук України

ІН НАНУ ІФБ — Інститут народознавства, ілюстративний фонд бібліотеки

МЕХП — Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (м. Львів)

МНАПЛ — Музей народної архітектури та побуту у Львові

НМНАПУ — Національний музей народної архітектури та побуту НАН України (м. Київ)

НМЛ — Національний музей у Львові ім. А. Шептицького

ПМА — Польові матеріали автора

РЕМ — Російський етнографічний музей (м. Санкт-Петербург, Росія)

ТОКМ — Тернопільський обласний краєзнавчий музей

НЦНК «МІГ» — Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ)

1. БОККМ, Ф-3162.

2. БОККМ, ПЕ-1098, ПЕ-1099.

3. БОККМ, ПЕ-954.

4. БОККМ, Ф-1802.

5. БОККМ, Ф-1804.

6. БОККМ. Експозиція. Сучасна весільна ноша с. Горошова.

7. ІН НАНУ ІФБ-11403.

8. ІН НАНУ, ІФБ-11430.

9. ІН НАНУ, ІФБ-11446; НЦНК «МІГ», КН-11872/1.

10. ІН НАНУ, ІФБ-11412, ІФБ-11441, ІФБ-17247.

11. ІН НАНУ, ІФБ-11405, ІФБ-11411, ІФБ-11412, ІФБ-11417, ІФБ-11450, ІФБ-11466, ІФБ-11467.

12. МЕХП, ЕП-22263, ЕП-22267, ЕП-22268, ЕП-22273, ЕП-22294; НМЛ, С-113.

13. МЕХП, ЕП-81754 (1—8); ТОКМ, Т-1019; НМЛ, С-113, С-88.

14. МЕХП, ЕП-22122.

15. МЕХП, ЕП-22267.

16. МЕХП, ЕП-22263, 22267, 22268, 22273, 22294.

17. МЕХП, ЕП-22280.

18. МЕХП, ЕП-22776; НЦНК «МІГ», КН-17485.

19. МЕХП, ЕП-83439.

20. МЕХП, ЕП-76335; ТОКМ, Т-3225.

21. МЕХП, ЕП-76528, ЕП-81707, ЕП-81708; ТОКМ, Т-438.

22. МНАПЛ, О-4602.

23. МНАПЛ, О-5707.

24. НМНАПУ, О-4496.

25. НМНАПУ, НД-18971, НД-18972, НД-18973, НД-18974, НД-18976.

26. НМУНДМ, В-5788; ТОКМ, Т-1021.

27. НЦНК «МІГ», КН-19380

28. РЕМ—8762-11450.

29. ТОКМ, Т-1572.

30. ТОКМ, Т-1064, Т-1093.

31. ТОКМ, Т-543.

32. ТОКМ, Т-7308, Т-2104, Т-2105; Т-2102; Т-1349, Т-1350, Т-1357, Т-1739.

33. ТОКМ, Т-7493.

34. ТОКМ, Т-2102, Т-2104, Т-7308.

35. ТОКМ, Т-1350, Т-1357, Т-1739, Т-2105.

36. Приватна колекція Ольги Колодій (Філадельфія, США), приватна власність Василя Найдя (Медісон, Нью-Джерсі США), приватна колекція Петра та Ольги Василюків (Львів, Україна).

37. Будзан А.Ф. Художні вироби з бісеру / А.Ф. Будзан // НТЕ. — 1976. — № 1. — С. 80—85.

38. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка: Етнографічний аспект / Людмила Булгакова-Ситник. — Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2005. — 328 с.: іл. — (Бібліографія. в кінці розд.).

39. Врочинська Г.В. Українські народні жіночі прикраси XIX — початку XX століть / Ганна Врочинська. — Київ: Родовід, 2007. — 232 с.: іл. — (Бібліографія: с. 224—228 (203 назви) та в підрядк. приміт.).

40. Колтатів С. Культура вільховечан. Одяг та взуття вільховечан (матеріал опрацьовано і підготовано до

- друку Глушко М.) / Софоній Колтатів // Літопис Борщівщини : Наук.-краєзнавчий збірник / ред. Ігор Сковчиляс, Михайло Сохацький. — Борщів : Джерело, 1994. — С. 60—68.
41. Матейко К.І. Український народний одяг / Катерина Іванівна Матейко. — Київ : Наукова думка, 1977. — 224 с. : іл. — (Бібліографія: с. 210—222 та в підрядк. прим.).
 42. Никорак О. Своєрідність декору запасок Західного Поділля: типи, осередки / О. Никорак // Народознавчі зошити. — 2012. — № 6. — С. 1070—1086.
 43. Скоропад Василь. Мої спогади. Національний одяг в нашому селі / Василь Скоропад // Літопис Борщівщини: Наук.-краєзнавчий збірник / ред. Ігор Сковчиляс, Михайло Сохацький. — Борщів : Чумацький шлях, 1993. — Вип. третій. — С. 58—74.
 44. Стельмащук Г.Г. Традиційні головні убори українців / Г.Г. Стельмащук. — Київ : Наукова думка, 1993. — 240 с. : іл. — (Бібліографія в підрядк. приміт.).
 45. Федорчук Олена. Українські народні художні вироби з бісеру: ретроспектива та сучасні тенденції / Олена Федорчук // Мистецтвознавство-2014. — Львів : СКІМ, 2014. — С. 103—112.
 46. Федорчук Олена. Типологічні та художні особливості бісерного декору буковинського народного одягу ХІХ століття / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — Львів, 2013. — № 6 (114). — С. 1080—1086.
 47. Федорчук Олена. Бісерний декор народного одягу Буковини першої половини ХХ ст. / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — Львів, 2014. — № 5. — С. 984—997.
 48. Федорчук Олена. Бісер у художній структурі ансамблю буковинського народного одягу другої половини ХХ — початку ХХІ століття / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — Львів, 2014. — № 6. — С. 1392—1402.
 49. Федорчук Олена. Бісерні компоненти західноpodільського одягу ХІХ століття / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — Львів, 2015. — № 4 (124). — С. 841—849.
 50. Федорчук Олена. Українські народні прикраси з бісеру / Олена Федорчук ; відпов. ред. М. Станкевич. — Львів : Інститут народознавства НАН України ; Свічачо, 2007. — 120 с. : іл. — (Бібліографія: с. 75—80).
 51. Федорчук О. Універсальні та унікальні риси бісерного декору народного одягу українців / Олена Федорчук // Мистецтвознавство-2012. — Львів : СКІМ, 2012. — С. 155—168.
 52. Федорчук О. Головні функції бісерного декору народної ноші українців / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — Львів, 2013. — № 4. — С. 648—659.
 53. Федорчук Олена. Бісерний декор народного одягу Бережанщини (за матеріалами мистецтвознавчої експедиції 2011 р.) / Олена Федорчук // Землі Опілля в природно-географічному та історико-культурному розвитку України: Матеріали четвертої науково-практичної конференції. — Бережани ; Тернопіль : Астон, 2012. — С. 40—47.
 54. Федорчук О. Село Самолусківці — сучасний західноpodільський осередок вишивання бісером / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — 2005. — № 1—2. — С. 105—108.
 55. Весільний обряд села Дністрове на Тернопільщині: Відео. — Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=CIsWV-8tHOк>.
 56. Сененька Б. У Дністровому і тепер виготовляють дзубали / Бодана Сененька. — Електронний ресурс. Режим доступу: http://ternopil-omcnt.at.ua/news/u_dnistrovomu_i_teper_vigotovljajut_dzumbali/2011-11-14-17.
 57. Сонячні кларнети 1989 рік, колектив с. Дністрове. — Електронний ресурс. Режим доступу: http://vk.com/video-49346758_166726555.
- Olena Fedorchuk*
GLASS-BEAD'S DÉCOR IN FOLK COSTUMES FROM THE WESTERN PODILLIA in the XX — the early XXI centuries
- In this paper the glass-bead`s décor in folk costumes from the Western Podillya in the first half of the XX — early XXI centuries is discussed. Author has excreted the second period (the first half of the XX century) and the third period (the middle of the XX century — the early XXI centuries) in Ukrainian tradition development of art glass-beads. A comparative analysis of investigated period works is presented. The main trends of contemporary art processes are considered.
- Keywords:** glass-beads, adornment, glass-bead`s décor, clothes, Western Podillya.
- Олена Федорчук*
БИСЕРНЫЙ ДЕКОР АПАДНОПОДОЛЬСЬКОЇ НАРОДНОЇ ОДЕЖДИ ХХ — начала ХХІ века
- Исследуется бисерный декор западноpodольской народной одежды ХХ — начала ХХІ века. Автор выделяет второй (первая половина ХХ в.) и третий (середина ХХ в. — начало ХХІ в.) этапы развития украинской традиции художественных изделий из бисера. Делается сравнительный художественный анализ произведений исследуемых периодов. Рассматриваются основные тенденции современных художественных процессов.
- Ключевые слова:** бисер, украшение, бисерный декор, одежда, Западное Подолье.